

Не само защото в „Анна Каренина“ Левин най-често е рупор на идеите на автора (каквото във „Война и мир“ е Пиер Безухов), а и защото цялата последна осма част на романа е посветена на започналата война, съм склонен да мисля, че и авторът споделя изцяло изразеното от Левин отрицателно отношение към войната и към официалните мотиви за обявяването ѝ. Толстой не е вярвал в тях – в съчувствието към братята славяни. За него тази война не е била „народна“ и „отечествена“, а имперско-завоевателна.

Едва при този прочит на „Анна Каренина“ разбрах и защо Толстой е написал тази последна част на романа, която преди ми се струваше излишна; смятах, че истинският финал е самоубийството на Анна. Едва сега, при новия прочит, разбрах, че посветената на войната последна част на романа е необходимата историческа рамка на екзистенциалната трагедия на Анна Каренина. Художествената философия на Толстой е в разширяването на все по-непреодолима пропаст между екзистенциалното и историческото.

Но догадката, която ме осени при този нов прочит, е, че именно „Анна Каренина“ е един от импулсите за написването на „Под игото“, а думите на Сергей Иванович за „страдащите **под игото** на нечестивите агаряни православни хора“ са подсказали на Иван Вазов и заглавието на романа му.

Но догадката си е догадка, необходими са аргументи за потвърждението ѝ.

Лев Толстой пише последните части на „Анна Каренина“ през 1876–1877, по времето на „българските ужаси“ и започването на Руско-турската война, а романът излиза от печат през 1877–1878 г. Вазов, както е известно, пише „Под игото“ през 1888–1890 г., по време на изгнанието си в Одеса, близо десетилетие след романа на Толстой. Не е било възможно Вазов да не е чел Толстоевия роман, но това предположение само по себе си не е никакво доказателство. Не е такова доказателство сама по себе си и фразата на Сергей Иванович „под игото“ (на нечестивите агаряни), защото по това време тя е фраза-клише в пропагандния арсенал на руската преса. Трябваше да търся други, по-убедителни доказателства. И отново се зарових в съчиненията на Вазов и изследванията за него, за да открия възможна връзка между двата романа.

Творческата история на „Под игото“ е добре проучена, на няколко пъти я е споделял и сам Вазов, най-вече подтикван от своя Екерман, проф. Иван Д. Шишманов.

В третата част на анкетата на И. Шишманов с Вазов, публикувана посмъртно по ръкописа на автора от Михаил Арнаудов през 1930 г., Вазов разказва творческата история на своите творби. Сравнително обстойно е разказано възникването на замисъла:

Когато наченах в Одеса да пиша романа си, мен се мяркаше да съчиня нещо подобно на Miserables на Виктор Хюго, както се вижда и от началото на романа: избягването на Огнянова в къщата на чорбаджи Марка напомня донегде нощното посещение на Jean Valjean в дома на свещеника Bienaimé.

Поставих си за цел да изобразя живота на българите в последните дни на робството и революционния дух в епохата на Априлското въстание. Идеята, родена една нощ (подч.а., С.И.) в главата ми, скоро почна да се осъществява. С усърдие и въодушевление аз се предадох на работа и заживях с образите на своето творческо въображение, усещайки голям подвиг...